

DE ABDIJ VAN SINT-JANSBERG TE IEPER EN DE
MONIALEN VAN GROOT-BIJGAARDEN IN DE
XVIIe EEUW

Niets is voor de historicus van onze oude benediktijnerkloosters zo belangwekkend als de betrekkingen die deze kloosters onderling bewaarden. Terwijl bij de Cisterciënsers deze betrekkingen een officieel karakter hadden, in die zin dat, buiten de vier hoofdkloosters, nagenoeg elke abdij een „moederklooster” boven zich had en bovendien zelf het visitatierecht uitoefende in een „filiatie” van een of meer dochterkloosters¹, waren de Benediktijnse stichten over het algemeen meer individualistisch. Zij hebben nochtans de nadelen van die afzondering meermaals moeten ondervinden. Het Concilie van Trente had hun dan ook opgelegd zieh in congregaties te verenigen. Doch in onze gewesten waren de bisschoppen de eersten geweest om zich tegen deze maatregel te verzetten; zij vreesden immers dat de inrichting van generale kapittels en de aanstelling van generaal-abten hun gezag enigszins zou beperken. Ten slotte konden de benediktijnerkloosters meestal niets meer doen in deze richting dan wat zij reeds in de middeleeuwen hadden gedaan, nl. gebedsverbroederings aangaan met een of meer kloosters uit de omgeving².

Wanneer en hoe ontstonden deze verbroederings? Het is veelal gemakkelijk ze op te sporen: de akten der overeenkomsten zijn meestal nog bewaard in de oorkondenschat van onze oude abdijen; bovendien werden ze gewoonlijk nog overgeschreven in het *obituarium* van de betrokken kloosters. Moeilijker echter is het uit te maken in welke omstandigheden dergelijke gemeenschappen een einde namen; het is immers uiterst zelden

¹ M. E[NGLISH], *De Cisterciënzer hervorming*, in *Biekorf*, XXII (1911), blz. 324 vgl.; J. B. MAHN, *L'ordre cistercien et son gouvernement des origines au milieu du XIIIe siècle (1098-1265)*, Parijs, 1945, blz. 217 vgl.

² Over de gebedsverbroederings zie Dom U. BERLIÈRE, *Les fraternités monastiques et leur rôle juridique* (extrait des *Mémoires publiés par l'Académie royale de Belgique*, classe des Lettres, collection in 8°, deuxième série, XI, 1920).

dat de breuk tussen de beide kloosters met evenveel nauwkeurigheid voor het nageslacht werd opgetekend. Ook kunnen wij niet altijd nagaan welke omstandigheden twee tamelijk ver van elkaar verwijderde kloosters ertoe gebracht hebben een dergelijke overeenkomst aan te gaan.

Het geval van de gebedsgemeenschap tussen de Benediktijnen van Sint-Jansberg te Ieper en de monialen van Groot-Bijgaarden in Brabant zal deze beschouwingen enigszins toelichten.

De monniken van het oude Sint-Jansklooster bij Terwaan waren zich, na de verwoesting van de hoofdstad der Morienen in 1553, te Belle komen vestigen. Doch kort nadien, tegen het einde der XVIe eeuw, verplichtten hen de rooftochten van Oostendse vrijbuiters veiliger oorden te gaan zoeken binnen de muren van de stad Ieper. Nauwelijks hadden zij zich in de nabijheid van de Sint-Niklaaskerk gevestigd, of de aartsbisschop van Mechelen, Matthias Hovius, ontbood hen naar Affligem om het reguliere leven in die door de godsdienstige beroerten zo zwaar beproefde communitieit opnieuw tot bloei te brengen. Achtereenvolgens werden drie monniken van Sint-Jansberg, Dom Hubert de Bray (1605), Dom Joost Cnobbaert (1605-1612) en Dom Henricus van den Zijpe (1612-1616) aangesteld tot proost van de grote Brabantse abdij³.

Groot-Bijgaarden nu was aanvankelijk een priorij van Affligem; hier is dan wellicht de verklaring te zoeken van het feit dat wij in de eerste helft der XVIIe eeuw verscheidene monniken van Sint-Jansberg als biechtvaders te Groot-Bijgaarden terugvinden⁴:

³ In het derde deel van het *Monasticon belge* van wijlen Dom U. BERLIÈRE, dat wij op last van het „Centre national de recherches d'histoire religieuse” voorbereiden, zal men een uitvoerige notice vinden over de Sint-Jansabdij, met verwijzing naar al de nog bestaande bronnen.

⁴ Wie hoger in de XVIIe eeuw de geestelijke leiding te Groot-Bijgaarden verzorgde, is een vraag die we open zullen laten. We ontmoeten nochtans in 1628 als „biechtvader te Groot-Bijgaarden” een zekere pater Gabriel Colins, regulier kanunnik van Ninove, die op 24 September 1669 stierf als proost van Renissart bij Nijvel (zie Dom U. BERLIÈRE, *Monasticon belge*, I, Brugge, 1890, blz. 421). Hij is de

- Dom **Filips van den Zijpe**, broer van de abt van Sint-Andries bij Brugge Dom Henricus van den Zijpe. Vier jaar lang, vóór 1640 en waarschijnlijk reeds vóór 1637, oefende hij het ambt uit van biechtvader te Groot-Bijgaarden. Hij overleed als supprior van Sint-Jansberg op 31 Januari 1653;
- Dom **Frans van Waelscappel** was biechtvader te Groot-Bijgaarden in September 1637, toen hij tot abt van Sint-Jansberg werd verkozen; hij overleed op 28 Augustus 1645⁵;
- Dom **Jan Metsu** was biechtvader te Groot-Bijgaarden vóór Januari 1646; hij overleed op 12 Juni 1660.

Kort na de benoeming van Dom van Waelscappel als abt van Sint-Jansberg werd, in Augustus 1638, tussen de beide kloosters een gebedsvereniging gesloten. De tekst van de akte vindt men in het thans nog bewaarde *obituarium* van Sint-Jansberg⁶: „*Cum abbatia Maioris Bigardiae idem est contractus qui cum Marquetta*”⁷. *Hoc excepto quod triduo in summa missa fiat commemoratio defunctorum. Ita conventum 1638 in Augusto.*”

Naast deze tekst heeft een jongere hand haast een eeuw later de volgende lijnen bijgevoegd: „*Haec confraternitas cum Majori Bigardia est rupta ab iisdem monialibus per epistolam ab ipsis scriptam anno 1722.*”

---

schrijver van een *Vita et miracula S. Wivinae collecta ex antiquis manuscriptis* (Parijs, Bibl. Nat., ms. lat. 12.663, fol. 4-13); vgl. *Rond den Heerd*, VII (1872), blz. 18, waar men hem verkeerdelijk in de XVIIIe eeuw laat leven.

⁵ Zie verder op blz. 81.

⁶ Brussel, Kon. Bibl., hs. 19405-06. De namen van de afgestorven monniken van Ieper werden niet in het *obituarium* van Groot-Bijgaarden opgenomen, zo min als die van de overleden monialen in dat van Sint-Jansberg. De overleden monniken van Sint-Andriesabdij bij Brugge zijn de enigen die geregeld in het Iepers *obituarium* werden opgetekend.

⁷ „*Cum monasterio B. Mariae de Marquetta iuxta Insulas. Illud est particulare quod nihil fit conventualiter sed sacerdotes dicant missam unam pro religiosa, conversa, seu donata, et pro patre monialium: pro abbatissa vero duas.*”

Om welke reden is deze bijna honderdjarige vereniging verbroken geweest? Bij gebrek aan documenten valt dit moeilijk uit te maken. Maar geeft niet juist het zwijgen onzer bronnen de ware verklaring? Sedert de tweede helft der XVIIe eeuw waren er geen betrekkingen meer tussen beide kloosters. Ook met Affligem onderhielden de Ieperse paters geen relaties meer. Wanneer dan abt van Waelscappel een gebedsverbroedering wilde sluiten met Groot-Bijgaarden, bewees zijn gebaar eerder dat er tussen beide kloosters betrekkingen waren geweest, dan dat deze hieruit moesten ontstaan.

Bovendien was van 1635 af de Ieperse abdij wegens de Franse Oorlog dikwijls afgesloten van de overige abdijen in de Nederlanden, en van 1680 tot 1717 werd zij bestuurd door twee abten die de koning van Frankrijk had benoemd, Dom Robert Baert en Dom Alexandre-Louis de Gouy de Cartigny. Deze laatste, tevens groot-vicaris van de Franse bisschop van Ieper Martin de Ratabon, beschouwde de abtelijke waardigheid vooral als een bron van inkomsten, terwijl hij als regulier overste een onverschilligheid aan de dag legde die zelfs aan de minst vurigen overdreven moest voorkomen. Door het verdrag van Utrecht van 2 April 1713 kwam de stad Ieper aan de Spaanse Nederlanden terug. Abt de Gouy, die de politieke gebeurtenissen als een ramp had zien aankomen, stelde alles in het werk om zijn abdij terug naar Frans-Vlaanderen over te brengen. Hij ging zo ver in zijn pogingen dat hij tot tweemaal toe (18 Oktober 1716 en 14 April 1717) in de Sint-Jansabdij brand liet ontsteken.

De zonderlinge ineenstrengeling van politieke en godsdienstige belangen die de kerkelijke hiërarchie onder het *ancien régime* kenmerkt, liet mogelijkheden open, welke men zich thans nog maar moeilijk kan voorstellen. Toch was Dom de Gouy ditmaal over de schreef gegaan. Op 15 Mei 1717 mocht hij zijn ambt neerleggen. Hij behield evenwel de abtelijke titel en ging zich, voorzien van een behoorlijk pensioen, te Parijs vestigen, waar hij op 16 Augustus 1732 overleed. Van 1717 tot 1732 werd dus de Sint-Jansabdij door een prior bestuurd⁸. Het was tijdens dit *interregnum* dat de monialen

⁸ Dom Thomas Walwein, zoon van Thomas en Maria De Gheus. Hij stierf op 5 Oktober 1725. Zie *Tablettes des Flandres*, I (1948),

van Groot-Bijgaarden de gebedsverbroedering met Sint-Jansberg opzegden.

Wij kennen dus de reden niet, welke zij in hun brief van 1722 deden gelden. Wij kunnen nochtans vaststellen dat in de loop van de XVIIIe eeuw de Praemonstratensers van het naburige Dielegem de geestelijke en wereldlijke zorg over Groot-Bijgaarden hadden overgenomen ⁹. Het *obituarium* van Groot-Bijgaarden ¹⁰ en dat van Dielegem ¹¹ vermelden verscheidene kanunniken hetzij als procurator van het vrouwenstift hetzij als biechtvader van de Bijgaardse damen. Een geestelijk verbond met de onbekende en verre monniken uit West-Vlaanderen was aldus overbodig geworden. Bijna tachtig jaar lang hadden de edele kloostervrouwen de herinnering bewaard aan de bewezen diensten alvorens zij de verplichtingen afschudden, die het verleden haar had opgelegd. De necrologist van Sint-Jansberg heeft zich dan ook wel gewacht haar in zijn hoger aangehaalde randnota van ondankbaarheid te beschuldigen.

Toen in 1644 de legers van Lodewijk XIV Vlaanderen binnenvielen, moesten de monniken van Sint-Jansberg het klooster verlaten. De abt, Dom van Waelscappel, vluchtte naar Brabant, waar de dood hem te Groot-Bijgaarden verraste. De doorluchtige prelaat werd er in de abdijkerk begraven. Pas door zijn tweede opvolger, Dom Bernardus de Cerf kon zijn stoffelijk overschot worden afgehaald en naar Sint-Jansberg overgebracht. Het rekwest om toelating hiervoor te bekomen, dat Dom de Cerf richtte tot de *ordinarius* van Groot-Bijgaar-

blz. 163, en het *obituarium* van Sint-Jansberg. Over de eerste betrekkingen van Dom Walwein met abt de Gouy, zie de kostelijke anecdote aangehaald door I. DE COUSSEMAKER, in *Annales du Comité flamand de France*, XVII (1888), blz. 12.

⁹ Ongetwijfeld hebben tussen de Benediktijnen van Sint-Jansberg en de Witheren van Dielegem nog andere regulieren het ambt van biechtvader te Groot-Bijgaarden uitgeoefend. De eerste kanunnik immers van Dielegem die wij te Groot-Bijgaarden ontmoeten is Mattheus Mangelaar († 1734).

¹⁰ Brussel, Algemeen Rijksarchief, hs. 7793 en 7794. Het handschrift 7794 dagtekent uit 1743 en is van de hand van Pater Henricus van Zesbeeck, in 1749 overleden als prelaat van Dielegem.

¹¹ *Le „Liber Mortuorum” de l'abbaye de Dileghem*, uitgegeven door J. LAVALLEYE in *Analecta Praemonstratensia*, II (1926) vgl.

den, de aartsbisschop van Mechelen, berust heden nog in het aartsbisschoppelijk archief te Mechelen. Wij geven het hieronder uit als *Bijlage I*.

Het antwoord van de aartsbisschop is niet meer voorhanden. De kerkvorst moet ongetwijfeld hebben toegestemd, want de naam van Dom van Waelscappel prijkt, naast die van zijn vier eerste voorgangers en van zijn twee opvolgers, op de marmeren gedenkplaat, die Dom Bernardus de Cerf liet aanbrengen in de abdijkerk van Sint-Jansberg. Samen met de oude Sint-Niklaaskerk verdween de gedenksteen in het begin der XIXe eeuw; de tekst echter bleef grotendeels bewaard in de *Gallia Christiana*¹². Enigszins gereconstrueerd wordt hij hieronder weergegeven als *Bijlage II*.

Dom N. HUYGHEBAERT.

BIJLAGEN

I.

*ILLVSTRISSIMO ET REVERENDISSIMO DOMINO
DÑO ARCHIEPISCOPO MECHLINIENSI
BELGII PRIMATI, etc.*

Exponit cum debito honore Rdus adm. Dñus Bernardus de Cerf, abbas Sti Joannis in Monte Morino Ipras translati, quod mediatus suus predecessor p[ie] m[emorie] admodum Rdus Dnus Franciscus Waelscappelle anno millesimo sexcentesimo quadagesimo quarto existens in monasterio Majoris Bigardie propre Bruxellam (ubi, ante prelaturam, multis annis confessarius fuerat) ibidem in morbum incidens animam Deo reddidit vigesima octava mensis Augusti. Cumque tunc temporis bellorum injuriis aliisque impedimentis defuncti cadaver non sine gravi incommodo Ipras ad suum monasterium deferri posset, de consensu et assensu venerabilis domine abbatisse et conventus in ecclesia dictę Bigardię depositum fuit, cum protestatione expressa de restituendo dicto corpore seu cadavere sine ulla contradictione quandocumque reperetur, uti tunc per religiosos Sti Joannis prefati ibidem presentes insculptum fuit lamine plumbeę dicto cadaveri in ipso sepulcro adiunctę.

¹² Deel V, Parijs-Brussel, 1877, kol. 330-331.

Cum vero iam pax coaluerit, adeo ut commode cadaver illius defuncti transferri possit, ac conveniat id fieri ut prefati corpus in sua ecclesia universalem expectet resurrectionem, pateatque in eadem continuata successio, cuius observantiam omnis retro antiquitas religiose coluit, ac semper habuit pro fortissimo argumento fidei catholice contra omnes novatores, supplicat humillime Illustrissimam vestram Gratiam ut dignetur concedere apertionem dicti sepulcri, mandando, quatenus opus Dne abbatisse et conventui prefatis, ubi antedicta sic reperta fuerint, ut sinant pacifice et sine ulla contradictione dictum cadaver cum feretro suo erui et Ipras ad monasterium dni supplicantis transferri. Quod faciendo est.

Mechelen, Aartsbisschoppelijk Archief :
Kloosterlingen (Benediktijnen, III).

II.

Mortalium vindici sacrum.

Quiescunt hic coenobii hujus venerandi abbates

D. IOHANNES FASCHIN,

Qui eversis Morinis exul Audomari vivere desiit 6. Iulii 1570.

D. IOHANNES VAN [DER] HEYDEN,

Decessoris coadjutor etiam exul,

Ibidem fato concessit 6. Ian. 1584.

D. VINCENTIUS DU BUR

Balliolo pulsus a sectariis, hic aedificavit.

Obiit 4. Septembris 1627.

D. VALENTINUS DE BERTI,

Qui has aedes auxit,

mortuus est Gandavi in comitibus 7. Iulii 1637.

[D. FRANCISCUS VAN WAELSCAPPELLE,

Obiit 28. Augusti 1645, in Majori Bigardia,

Ubi fuerat a confessionibus.

D. PLACIDUS DE MARIAVAL,

Placide obdormivit 28. Octobris 1658.

D. BERNARDUS DE CERF,]

Qui vindicandae horum abbatum memoriae, suaeque asserendae,

Hoc marmor posuit,

Et obiit 7. Martii 1679.